

RAMOWY PROGRAM SZKOLENIA

Tytuł programu

Ramowy program szkolenia w zakresie wspomagania szkół w rozwoju kompetencji uczniów – porozumiewanie się w językach obcych

Kompetencja kluczowa i etap edukacyjny

Porozumiewanie się w językach obcych – I etap edukacyjny

Opis kompetencji

Porozumiewanie się w językach obcych jest jedną z **ośmiu kompetencji kluczowych**, które w zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady¹ zostały wskazane jako niezbędne **do wyrównywania szans społecznych i możliwości zawodowych**. Rozwijanie tej kompetencji może odbywać się w ramach lekcji języków obcych oraz innych zajęć prowadzonych w szkole.

Komunikacja w obcych językach opiera się w znacznej mierze na tych samych umiejętnościach co porozumiewanie się w języku ojczystym. Chodzi tu o **zdolności rozumienia, wyrażania i interpretowania** pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie

---

¹ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dn. 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. L 394 z 30.12.2006).

(rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie, pisanie) w odpowiednich kontekstach społecznych i kulturowych (edukacja, praca, dom i czas wolny) w zależności od chęci lub potrzeb danej osoby. Porozumiewanie się w obcych językach wymaga również takich umiejętności jak mediacja i rozumienie różnic kulturowych. **Stopień opanowania języka może być różny** w wypadku czterech kompetencji językowych (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie, pisanie) i poszczególnych języków oraz zależy od społecznego i kulturowego kontekstu osobistego, otoczenia oraz potrzeb lub zainteresowań jednostki.

Wiedza

Porozumiewanie się w obcych językach wymaga znajomości **słownictwa, gramatyki funkcjonalnej, świadomości głównych typów interakcji słownej i rejestrów języka**. Istotna jest również znajomość **konwencji społecznych** oraz **aspektu kulturowego i zmienności języków²**.

Umiejętności

Do niezbędnych umiejętności w komunikacji w językach obcych należą: **zdolność rozumienia komunikatów słownych, inicjowania, podtrzymywania i kończenia rozmowy** oraz **czytania, rozumienia i pisania tekstów**, odpowiednio do potrzeb danej osoby. Poza tym ważne jest właściwe **korzystanie z pomocy** oraz **uczenie się języków również w sposób nieformalny** w ramach uczenia się przez całe życie³.

---

² Tamże.

³ Tamże.

Postawy

Pozytywna postawa obejmuje **świadomość różnorodności kulturowej**, a także **zainteresowanie i ciekawość języków** oraz komunikacji międzykulturowej⁴.

Specyfika kształtowania kompetencji porozumiewania się w językach obcych na I etapie edukacyjnym

Rozwój dziecka w wieku wczesnoszkolnym a rozwój kompetencji porozumiewania się w językach obcych

Na I etapie edukacyjnym proces kształcenia ma charakter zintegrowany. Edukację językową traktuje się jako jeden z wielu elementów wszechstronnego rozwoju dziecka i nie stanowi ona celu samego w sobie. Istotne jest **pozytywne nastawienie do poznawania obcego języka oraz budowanie postawy otwartości i szacunku wobec różnorodności języków, kultur i narodowości**, przy jednoczesnym wspieraniu dziecka w budowaniu poczucia własnej tożsamości.

Pierwsze dziesięć lat życia to okres bardzo efektywny w nauczaniu języka obcego (plastyczność narządów artykulacyjnych, niezakończony proces lateralizacji mózgu oraz znaczący rozwój kompetencji językowej w języku ojczystym). Dzieci w wieku wczesnoszkolnym są **otwarte na inność**, ponieważ nie wykształciły jeszcze w swych umysłach sztywnych ram i schematów, które mogą być przeszkodą w rozwoju kompetencji komunikacyjnej w języku obcym. Na I etapie edukacyjnym poziom czynności

---

⁴ Tamże.

umysłowych uczniów zależy przede wszystkim od konkretnej treści. Dzieci w coraz większym stopniu są zdolne do koncentracji uwagi, spostrzeżeń i obserwacji zjawisk, jednak wciąż kierują swoją uwagę w stronę konkretnych przedmiotów i zjawisk z najbliższego otoczenia. W tym okresie rozwijają się **podstawowe funkcje sfery intelektualnej**, np. analiza i synteza wzrokowa, słuchowa oraz kinestetyczno-ruchowa.

W kontekście kształtowania kompetencji porozumiewania się najważniejsze jest **rozwijanie umiejętności posługiwania się językiem ojczystym, a następnie** – w celach komunikacyjnych – **językiem obcym**. Kształtowane są u uczniów wszystkie podstawowe sprawności służące rozwijaniu tej kompetencji (mówienie, słuchanie, pisanie, czytanie) oraz elementy komunikacji niewerbalnej i mediacji. **Słuchanie i mówienie** należy w tym czasie **rozwijać najintensywniej**. Dzieci powinny znać zwroty i umieć je zastosować w sytuacji powitania i pożegnania, przedstawiania się, pytania o samopoczucie, o drogę, wyrażania swoich upodobań i mówienia o tym, czego nie lubią.

W okresie wczesnoszkolnym uczniowie mają wrażliwą pamięć sensoryczną, wykazującą właściwości porównywalne z wrażliwością sensoryczną ludzi dorosłych. Natomiast ich pamięć krótkotrwała ma dużo mniejszą pojemność niż pamięć dorosłych. Aby zachować informację, nowe słowo lub daną strukturę w pamięci długotrwałej, potrzebne jest **wielokrotne powtarzanie**. Zalecaną techniką nauczania dzieci w młodszym wieku szkolnym jest **prezentacja materiału z wykorzystaniem konkretnych przedmiotów**: pacynek, figurek, zabawek, obrazków, zdjęć. Taki sposób prezentacji optymalizuje proces postrzegania, rozumienia i przyswajania materiału językowego, a jednocześnie ogranicza konieczność używania języka ojczystego podczas lekcji.

Porozumiewanie się w językach obcych w zapisach podstawy programowej dla I etapu edukacyjnego⁵

Specyfikę kształcenia kompetencji porozumiewanie się w językach obcych na I etapie edukacyjnym określają zapisy podstawy programowej kształcenia ogólnego. Cele kształcenia – wymagania ogólne edukacji wczesnoszkolnej, zostały opisane w odniesieniu do czterech obszarów rozwojowych dziecka: fizycznego, emocjonalnego, społecznego i poznawczego. Cele te uczeń osiąga w procesie wychowania i kształcenia przez **rozwój prostych czynności praktycznych i intelektualnych w czynności bardziej złożone**.

Rozwój kompetencji porozumiewania się w językach obcych jest ściśle powiązany z nabywaniem przez ucznia kompetencji w obszarze języka ojczystego. Ogólny cel kształcenia w zakresie języków obcych nowożytnych na I etapie edukacyjnym to **umiejętność rozumienia i używania prostych komunikatów w języku obcym**. Znajomość podstawowego zasobu środków językowych dotyczących ucznia i jego najbliższego otoczenia umożliwia realizację pozostałych wymagań określonych w podstawie programowej tematów. Dziecko rozumie bardzo proste wypowiedzi ustne, artykułowane wyraźnie i powoli w standardowej odmianie języka, a także jedno- lub kilkudzaniowe, nieskomplikowane wypowiedzi pisemne. Uczeń tworzy proste i krótkie wypowiedzi według wzoru, recytuje wiersze, rymowanki, odgrywa dialogi, śpiewa piosenki – samodzielnie lub w grupie, np. podczas realizacji małych form teatralnych. Używa także poznanych wyrazów i zwrotów podczas zabawy. Rozwijając umiejętności komunikacyjne, uczeń reaguje werbalnie i niewerbalnie na polecenia, zadaje pytania i udziela odpowiedzi w ramach wyuczonych zwrotów, stosuje

---

⁵ Oprac. na podstawie: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2017 r. poz. 356).

podstawowe zwroty grzecznościowe oraz wyraża swoje upodobania. Uczeń rozwija świadomość innych języków i kultur oraz zdobywa podstawowe informacje o krajach, w których ludzie posługują się danym językiem obcym.

Podstawa programowa zakłada kształtowanie kompetencji wpływających na wszechstronny rozwój dziecka. Obok kompetencji językowych przewiduje ona **doskonalenie wielu kompetencji okołojęzykowych**, które tworzą fundament nauki języka obcego w przyszłości. Są to: korzystanie z różnych źródeł informacji, w tym z technologii informacyjno-komunikacyjnych, multimedialnych i słowników, dokonywanie samooceny, współpraca w grupie, stosowanie strategii komunikacyjnych, postawa otwartości i tolerancji oraz świadomość językowa.

Wspieranie dzieci w kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych na I etapie edukacyjnym⁶

Duży wpływ na nastawienie uczniów do nauki na tym etapie ma **postawa nauczyciela i jego sposób pracy** (m.in. świadome kierowanie procesem uczenia się, organizacja pracy, jasna struktura zajęć, nawiązywanie do zainteresowań dzieci). Zadaniem nauczyciela jest kształcenie **zachowań sprzyjających przyswajaniu języka** oraz stopniowe **rozwijanie świadomości językowej**, która dotyczy zarówno języka ojczystego, jak i obcego. Ćwiczenia językowe powinny być źródłem nowej wiedzy o świecie i o samym sobie oraz stanowić dla ucznia wyzwanie intelektualne – umożliwiać mu **pogłębianie umiejętności twórczego i krytycznego myślenia**.

---

⁶ Oprac. na podstawie: *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, Centralny Ośrodek Rozwoju Nauczycieli, Warszawa 2001 [online, dostęp dn. 18.06.2016].

Za najbardziej sprzyjające rozwojowi na tym poziomie wiekowym uważa się metody aktywne – **uczenie się w działaniu**. W tym kontekście ważna jest odpowiednia aranżacja przestrzeni klasowej, tak aby zapewnić możliwość aktywności ruchowej w trakcie zajęć oraz obserwacji własnych reakcji przez uczniów. Powodzenie zajęć wykorzystujących różne formy interakcji zależy od **systematycznej pracy nad rozwojem zachowań społecznych uczniów**, takich jak: akceptacja społeczno-kulturowych zasad zachowania, umiejętności zgodnej współpracy lub przyjaznego współzawodnictwa. Mowa tu np. o nieprzerywaniu, gdy mówi inny uczeń, kształtowaniu umiejętności aktywnego słuchania i adekwatnego reagowania. Ze względu na ograniczenie zakresu i trwałości pamięci zaleca się ustawiczne powtarzanie ćwiczonego materiału językowego. Na I etapie edukacyjnym główną zasadą rozwijania percepcji i uwagi jest odpowiednio **częsta zmiana aktywności i form pracy** na zajęciach.

Kształcenie zintegrowane to koncepcja wieloaspektowej aktywizacji dziecka wraz z potrzebą stałego diagnozowania jego rozwoju, wspieranie stymulujących go funkcji z jednoczesnym odrzuceniem funkcji selektywnych. Nauczyciele w klasach I–III szkoły podstawowej, rozpoznając możliwości uczniów, również tych o specjalnych potrzebach edukacyjnych, posługują się własnymi twórczymi rozwiązaniami w realizacji treści podstawy programowej. Główną formą organizowania pracy dziecka powinien być dzień jego wielokierunkowej aktywności, a nie klasyczna lekcja szkolna. Uczenie się jako proces twórczy samo w sobie wyklucza jeden wzór organizacyjny lub metodyczny.

Zadaniem nauczyciela jest **wzmacnianie u ucznia poczucia wartości, rozwijanie przekonania o skuteczności własnego działania i kreowania pozytywnego obrazu siebie jako osoby uczącej się języka obcego**. Pozytywna informacja zwrotna oraz docenianie wysiłków ucznia są elementami budowania motywacji. **Motywowanie** dzieci, zwłaszcza na tak wczesnym etapie edukacji, jest istotnym czynnikiem nauki, dlatego nauczyciel powinien starać się je szczególnie podtrzymywać. Dużą rolę odgrywa

tu odpowiednia postawa prowadzącego zajęcia przejawiająca się **życzliwością, uśmiechem i entuzjazmem**. Dodatkowo ważna jest umiejętność adaptacji podręcznika, wykorzystania atrakcyjnych pomocy dydaktycznych, regularne stosowanie TIK. Na I etapie edukacyjnym zasadniczym elementem w kształceniu językowym uczniów jest także **współpraca z rodzicami** i angażowanie ich jako partnerów procesu edukacyjnego.

Zgodnie z zaleceniami podstawy programowej oraz Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego (ESOKJ) kształtowanie kompetencji uczniów powinno odbywać się przez:

- stosowanie **interaktywnych form pracy** w nauczaniu języków obcych na tym etapie;
- wykorzystywanie **aktywizujących metod pracy** (m.in. działania w parach i grupach, pracy metodą projektu, stacji zadaniowych, gier i zabaw językowych) oraz używanie języka obcego jako narzędzia komunikacji na lekcji;
- oddziaływanie polisensoryczne, czyli umożliwienie dziecku **nauki poprzez wszystkie zmysły**;
- zachowanie kolejności rozwoju sprawności: **rozumienie przed produkcją**;
- **integrowanie sprawności językowych** pod kątem realizacji celów komunikacyjnych;
- nauczanie **gotowych zwrotów** oraz regularne **wdrażanie i powtarzanie funkcji językowych** w połączeniu z rozwijaniem kompetencji społecznych;
- nawiązywanie do **świata bliskiego dziecku** (wykorzystanie przedmiotów, *flashcards*, tablic multimedialnych);
- **dostosowanie treści** do zainteresowań i potrzeb uczniów, m.in. z użyciem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;

- budowanie **pozytywnego nastawienia do nauki języka obcego i motywacji** dzieci do uczenia się języka obcego na kolejnym etapie edukacyjnym;
- tworzenie **atmosfery bezpieczeństwa i pozytywnych emocji** związanych z nauką;
- formowanie **podstaw samodzielności i współodpowiedzialności** za proces uczenia się;
- kształtowanie podstawowej wiedzy dziecka na temat **przynależności do różnych wspólnot oraz modelowanie zachowań** w stosunku do przedstawicieli innych narodowości i ich języków;
- **współpracę z rodzicami** i pokazywanie im specyfiki kształcenia kompetencji porozumiewania się w językach obcych na tym etapie.

Profil kompetencyjny ucznia na I etapie edukacyjnym⁷

Uczniowie rozpoczynający naukę języka obcego w kształceniu zintegrowanym są **użytkownikami języka na poziomie podstawowym** (A1 wg ESOKJ). Jednak powiązanie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej dotyczącej języka obcego nowożytnego ze skalami biegłości językowej w ESOKJ nie ma żadnego formalnego odniesienia. Służy ono wyłącznie ułatwieniu **określenia orientacyjnego poziomu biegłości językowej** oczekiwanego od ucznia kończącego dany etap edukacyjny. Szczególnie w wypadku dzieci kończących I etap edukacji nawiązanie do ESOKJ ma charakter bardzo ogólny.

⁷ Oprac. na podstawie: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej (Dz.U. z 2017 r. poz. 356); *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, CODN, Warszawa 2001.

Wiedza

Uczeń:

- wie, że **ludzie posługują się różnymi językami** i aby się z nimi porozumieć, warto nauczyć się ich języka;
- ma **podstawowe informacje o krajach**, w których ludzie posługują się danym językiem obcym;
- stosuje **podstawowe wyrażenia i zwroty** zgodnie z założeniami podstawy programowej dotyczące szczególnie problemów i sytuacji bliskich światu dziecka;
- **zna i rozumie polecenia** typowe dla organizacji procesu lekcyjnego w języku obcym;
- zna elementarne **wyznaczniki własnej tożsamości kulturowej** oraz wspólnot, do których należy.

Umiejętności

Uczeń:

- **potrafi posługiwać się zasobem środków językowych** (fonetycznych, leksykalnych, gramatycznych) umożliwiającym rozumienie i tworzenie wypowiedzi zgodnie z wymaganiami szczegółowymi podstawy programowej dla I etapu kształcenia;
- **wyszukuje bardzo proste informacje** w prostych tekstach – czyta ze zrozumieniem wyrazy i proste zdania;
- **odbiera ze zrozumieniem proste wypowiedzi** dotyczące typowych zagadnień i sytuacji;
- **tworzy bardzo proste wypowiedzi** dotyczące typowych zagadnień, odpowiednio do sytuacji;

- **przestrzega elementarnych zasad komunikowania się** w typowych sytuacjach: dba o kulturę wypowiedzania się, dostrzega potrzeby innych członków grupy i na nie reaguje;
- **uczy się pod bezpośrednim kierunkiem** w zorganizowanej formie;
- potrafi **uczyć się według otrzymanych wskazówek**, bez stałego nadzoru osoby ukierunkowującej czynności uczenia się;
- **łączy elementy komunikacji niewerbalnej i werbalnej**, żeby móc efektywniej się komunikować;
- określa, czego **się nauczył** oraz w jaki sposób może **samodzielnie pracować nad językiem** (np. przez oglądanie bajek w języku obcym, korzystanie ze słowników obrazkowych i gier edukacyjnych);
- **korzysta z dostępnych mu źródeł informacji** w języku obcym (np. ze słowników obrazkowych, książek, komiksów), w tym również za pomocą technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- **współpracuje z rówieśnikami** w trakcie nauki.

Postawy

Uczeń:

- jest **otwarty i ciekawy kontaktów** z rówieśnikami z innych krajów;
- dostrzega i rozumie **wartość swego języka ojczystego** i ma **świadomość swojej tożsamości narodowej**;
- **docenia potrzebę uczenia się różnych języków obcych** i ma pozytywne skojarzenia z nauką oraz poznawaniem języków;
- potrafi **współdziałać z drugą osobą** w typowych sytuacjach codziennych;

- jest gotów **uznać zobowiązania wynikające z przynależności do różnych wspólnot** oraz normy zachowania się odpowiednio do zwyczajów przyjętych we wspólnotach, do których należy;
- **rozumie cel samooceny** i potrafi ocenić swoje postępy w sposób adekwatny do możliwości ucznia na tym etapie, np. za pomocą Europejskiego Portfolio Językowego dla dzieci od 6 do 10 lat;
- **radzi sobie z niepowodzeniem**, np. chętnie poprawia prace, w których są błędy, podejmuje kolejne próby;
- korzysta z możliwości **zastosowania zdobytych umiejętności w praktyce** (np. śpiewa lub tłumaczy piosenki, stara się zrozumieć/odgaduje napisy na opakowaniach produktów lub koszulkach, wykorzystuje znane wyrażenia podczas wakacyjnych podróży itp.);
- chętnie **korzysta z technologii informacyjno-komunikacyjnych**.

Profil kompetencyjny nauczyciela

Profil kompetencyjny nauczyciela rozwijającego u uczniów kompetencję porozumiewania się w językach obcych na I etapie kształcenia

Wiedza

Nauczyciel zna i rozumie:

- **definicję kompetencji kluczowych** zgodnie z Zaleceniami Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie;

- **metody i formy pracy** służące kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych zarówno podczas lekcji, jak również w innych sytuacjach edukacyjnych i wychowawczych, adekwatnie do wieku rozwojowego ucznia;
- **zasady oceniania** opisowego, kształtującego oraz udzielania informacji zwrotnej.

Umiejętności

Nauczyciel:

- **rozumie**, na czym polega, oraz **rozpoznaje**, w jakich działaniach i zachowaniach przejawia się kompetencja związana z porozumiewaniem się w językach obcych;
- **rozumie potrzebę rozwijania i wpływ kompetencji** porozumiewania się na sukces edukacyjny uczniów na kolejnych etapach kształcenia oraz dba o jej rozwijanie u uczniów;
- stosuje **strategie i metody nauczania**, które prowadzą do kształtowania u uczniów kompetencji porozumiewania się w językach obcych;
- dba o **stopniowy rozwój indywidualnych strategii uczenia się** w procesie przyswajania języków obcych, wspólnie z uczniem poddaje refleksji efektywność stosowanych strategii uczenia się i nauczania;
- **wspiera uczniów w uczeniu się**, jasno pokazując, w jakim kierunku zmierzają, a przy tym w sposób spójny odwołuje się do już nabytej przez nich wiedzy, umiejętności i postaw potrzebnych do dalszej pracy nad kompetencją;
- potrafi pokazać uczniom **atrakcyjność posiadania kształtowanej kompetencji** i jej znaczącą wartość w różnych aspektach życia;

13

- **indywidualizuje proces dydaktyczny i wspiera rozwój postawy autonomicznej** ucznia w toku uczenia się języka obcego;
- stwarza sytuacje edukacyjne **sprzyjające poznawaniu i rozwijaniu** przez dzieci własnych zainteresowań oraz pasji;
- **używa języka obcego nowożytnego** nie tylko jako treści swoistej dla przedmiotu nauczania, ale **również jako języka komunikacji** podczas zajęć w różnych rodzajach interakcji, tj. zarówno nauczyciel–uczeń, jak i uczeń–uczeń;
- **wykorzystuje autentyczne materiały źródłowe** (zdjęcia, filmy, materiały audio, książki), stosując narzędzia związane z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, np. tablice interaktywne z oprogramowaniem, urządzenia mobilne;
- przeprowadza **na bieżąco nieformalną diagnozę** oraz **systematycznie przekazuje** uczniowi i jego rodzicom (opiekunom prawnym) – w sposób zrozumiały i czytelny dla odbiorcy – **informację zwrotną** na temat poziomu osiągnięć/postępów ucznia w zakresie poszczególnych umiejętności językowych;
- **współpracuje w zespole nauczycieli** przy wykonywaniu wspólnych zadań i projektów, w tym projektów międzynarodowych, międzykulturowych i różnojęzycznych, oraz podejmuje inicjatywy i działania służące otwarciu się na inne kultury i języki;
- ma umiejętność **nauczania całościowego** (holistycznego) i jest otwarty na współpracę z nauczycielem nauczania zintegrowanego w obszarze kształtowania wybranych elementów kompetencji porozumiewania się w językach obcych;
- rozumie, że często jest postrzegany przez dzieci jako autorytet, stąd jego **postawa i reprezentowane wartości mają duże znaczenie dla rozwoju osobowości uczniów**;
- **rozwija umiejętność samooceny** (pracy z portfolio językowym) w sposób dostosowany do potrzeb i możliwości uczniów;

- umiejętnie **inicjuje i prowadzi współpracę z rodzicami** oraz postrzega ich jako ważnych partnerów w budowaniu motywacji i zaangażowania uczniów w naukę języka obcego;
- **własną postawą modeluje przestrzeganie zasad właściwej kultury komunikowania się** w różnych kontekstach, partnerskiego dialogu i współdziałania z uczniami.

Postawy

Nauczyciel:

- ustawicznie **doskonali swój warsztat pracy** oraz **własne umiejętności** posługiwania się nauczaniem językiem;
- wykazuje **zdolności i gotowość do realizacji działań artystycznych i ludycznych** (plastycznych, muzycznych, teatralnych, tanecznych) w ramach edukacji językowej, a przez to kształtuje świadomość i ekspresję kulturalną;
- jest otwarty na **nowe koncepcje w nauczaniu** oraz gotowy do zmiany stosowanych metod i technik pracy w wyniku zdiagnozowanych problemów;
- ustanawia i stosuje **jasne zasady zachowania**, adekwatnie do wieku rozwojowego uczniów, umożliwiające tworzenie atmosfery zaufania, otwartości i wzajemnego szacunku oraz sam konsekwentnie ich przestrzega, np. dzięki wykorzystaniu elementów oceniania kształtującego;
- **buduje i dba o relacje** z uczniami i ich rodzicami oraz ze wszystkimi osobami, które uczestniczą w procesie kształtowania kompetencji porozumiewania się.

15

Adresaci szkolenia

Pracownicy placówek doskonalenia nauczycieli, poradni psychologiczno-pedagogicznych, bibliotek pedagogicznych, doradcy metodyczni i trenerzy oświaty

Cel ogólny

Przygotowanie do procesowego wspomaganie szkół w obszarze kształcenia kompetencji kluczowej uczniów związanej z porozumiewaniem się w językach obcych

Cele szczegółowe

Uczestnik szkolenia:

- charakteryzuje kompetencje kluczowe, rozumie ich rolę i znaczenie w procesie uczenia się przez całe życie oraz przygotowaniu uczniów do funkcjonowania w społeczeństwie i dorosłym życiu;
- uzasadnia potrzebę rozwijania kompetencji dotyczącej porozumiewania się w językach obcych oraz wpływ procesu uczenia się/nauczania na jej kształtowanie na I etapie edukacyjnym;
- wskazuje metody i techniki uczenia się/nauczania służące rozwijaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych i określa warunki do ich realizacji na I etapie edukacyjnym;
- zna założenia kompleksowego wspomaganie szkół i zadania instytucji systemu wspomaganie;

- prowadzi wspomaganie szkoły w zakresie kształtowania kompetencji kluczowych uczniów, wykorzystując wiedzę na temat metod i technik uczenia się/nauczania;
- organizuje pracę zespołową nauczycieli w celu kształtowania kompetencji kluczowych uczniów;
- określa swój potencjał zawodowy oraz planuje dalszy rozwój w roli osoby prowadzącej wspomaganie szkół.

Tematy modułów

Moduł I. Wspomaganie pracy szkoły – wprowadzenie do szkolenia.

Moduł II. Rozwój kompetencji kluczowych w procesie edukacji.

Moduł III. Rozwój kompetencji porozumiewania się w językach obcych na I etapie edukacyjnym.

Moduł IV. Proces uczenia się a rozwój kompetencji kluczowych.

Moduł V. Kompetencje ogólne istotne w rozwijaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych.

Moduł VI. Językowe kompetencje komunikacyjne jako ważny element kształtowania kompetencji porozumiewania się w językach obcych.

Moduł VII. Środowisko przyjazne kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych.

Moduł VIII. Wspomaganie pracy szkoły w kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych.

Moduł IX. Planowanie rozwoju zawodowego uczestników szkolenia w zakresie wspomaganie szkół.

Forma realizacji

Szkolenie *blended learning*

Czas trwania zajęć

Część stacjonarna – około 70 godzin dydaktycznych, część e-learningowa – około 20 godzin

Liczebność grupy szkoleniowej

Okolo 20 osób

Treści szkolenia

Moduł I. Wspomaganie pracy szkoły – wprowadzenie do szkolenia

Cele operacyjne

Uczestnik szkolenia:

- analizuje założenia kompleksowego wspomaganie szkół i zadania instytucji systemu oświaty odpowiedzialnych za wspieranie szkół;

- wskazuje główne zadania osób zaangażowanych w proces wspomagania szkoły: specjaliści ds. wspomagania, ekspertów, dyrektora szkoły, nauczycieli;
- planuje wykonanie zadania polegającego na organizacji i prowadzeniu wspomagania trzech szkół w zakresie kształtowania kompetencji kluczowych uczniów.

Szczegółowe treści

- Założenia kompleksowego wspomagania szkół.
- Etapy procesu wspomagania szkół: diagnoza pracy szkoły, planowanie i realizacja działań służących poprawie jakości pracy szkoły, ocena procesu i efektów wspomagania.
- Zasady działania sieci współpracy i samokształcenia.
- Zadania placówek doskonalenia nauczycieli, poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz bibliotek pedagogicznych w zakresie wspomagania szkół.
- Wymagania państwa wobec szkół i placówek oświatowych jako kierunek doskonalenia pracy szkoły w kształtowaniu kompetencji kluczowych uczniów.
- Znaczenie ewaluacji pracy szkoły (zewnętrznej i wewnętrznej) w diagnozie pracy szkoły.
- Zadania osób zaangażowanych w proces wspomagania: specjaliści ds. wspomagania, eksperta, dyrektora szkoły, nauczycieli oraz innych pracowników szkoły.

- Charakterystyka zadania dla uczestników szkolenia polegającego na wspomaganiu trzech szkół w zakresie kształtowania kompetencji kluczowych uczniów.

Zasoby edukacyjne

- Hajdukiewicz M., Wysocka J. (red.), Nauczyciel w szkole uczącej się. Informacje o nowym systemie wspomagania, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2015.
- Ustawa z dn. 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 59).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2013 r. poz. 199).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 28 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych (Dz.U. z 2013 r. poz. 369).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 29 września 2016 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz.U. z 2016 r. poz. 1591).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 27 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. z 2015 r. poz. 1270).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 6 sierpnia 2015 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek (Dz.U. z 2015 r. poz. 1214).
- Ustawa z dn. 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz.U. z 2014 r. poz. 191).

- Ustawa z dn. 1 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 1985).

Więcej informacji dotyczących wspomagania szkół na stronie Ośrodka Rozwoju Edukacji.

Zalecane metody i techniki pracy

Metody podające: prezentacja, wykład, film.

Metody warsztatowe: analiza studium przypadku, metaplan, *World Café*, JIGSAW.

Moduł II. Rozwój kompetencji kluczowych w procesie edukacji

Cele operacyjne

Uczestnik szkolenia:

- definiuje pojęcie kompetencji;
- charakteryzuje kompetencje kluczowe zgodnie z Zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie;
- wykazuje znaczenie kompetencji kluczowych dla przygotowania dzieci i młodzieży do dorosłego życia i funkcjonowania na rynku pracy;
- analizuje zapisy prawa oświatowego, które regulują kwestie związane z rozwijaniem kompetencji kluczowych uczniów;

- dowodzi ponadprzedmiotowego i interdyscyplinarnego charakteru kompetencji kluczowych;
- opisuje rolę szkoły w kształtowaniu kompetencji kluczowych uczniów.

Szczegółowe treści

- Kompetencje rozumiane jako wiedza, umiejętności i postawy.
- Kompetencje kluczowe w Zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady – definicje.
- Społeczne i cywilizacyjne przyczyny ustanowienia kompetencji kluczowych istotnych w procesie uczenia się przez całe życie.
- Kompetencje kluczowe a rozwój intelektualny i psychomotoryczny dziecka.
- Wpływ kompetencji kluczowych na sprawne funkcjonowanie dzieci w dorosłym życiu i na rynku pracy.
- Kompetencje kluczowe w zapisach podstawy programowej oraz wymaganiach państwa wobec szkół i placówek.
- Ponadprzedmiotowy charakter kompetencji kluczowych.
- Rola różnych podmiotów środowiska szkolnego w kształtowaniu kompetencji kluczowych dzieci i młodzieży.
- Zadania osoby wspomagającej szkołę w procesie kształtowania kompetencji kluczowych uczniów.

Zasoby edukacyjne

- Komisja Europejska/EACEA/Eurydice, *Rozwijanie kompetencji kluczowych w szkołach w Europie. Wyzwania i szanse dla polityki edukacyjnej. Raport Eurydice*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2012 [online, dostęp dn. 30.08.2016].

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej (Dz.U. z 2017 r. poz. 356).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 6 sierpnia 2015 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek (Dz.U. z 2015 r. poz. 1214).
- Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dn. 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. L 394 z 30.12.2006).

Zalecane metody i techniki pracy

Metody podające: wykład, prezentacja.

Metody warsztatowe: analiza dokumentów, dyskusja, quiz, piramida priorytetów.

Moduł III. Rozwój kompetencji porozumiewania się w językach obcych na I etapie edukacyjnym

Cele operacyjne

Uczestnik szkolenia:

- opisuje poziom rozwoju kompetencji porozumiewania się w językach obcych na I etapie edukacyjnym;
- wyjaśnia znaczenie rozwijania kompetencji porozumiewania się w językach obcych w procesie edukacji szkolnej i w dorosłym życiu;

- na podstawie badań ogólnopolskich oraz opisu efektów kształcenia określonych w podstawie programowej wskazuje kierunki kształtowania kompetencji dotyczącej porozumiewania się w językach obcych.

Szczegółowe treści

- Istotne elementy definicji porozumiewania się w językach obcych⁸ kształtowane na I etapie edukacyjnym:
  - sprawność porozumiewania się w języku ojczystym jako baza kompetencji porozumiewania się w językach obcych (rozumienie, wyrażanie, interpretowanie myśli, pojęć i faktów);
  - sprawność w posługiwaniu się językiem (słownictwo, gramatyka funkcjonalna, typy interakcji, konteksty posługiwania się językiem);
  - sprawność komunikacyjna i umiejętności mediacyjne, w tym komunikacja niewerbalna i znaczenie mowy ciała w kontekście różnych kultur i języków,
  - konwencje społeczne i konteksty kulturowe;
  - nastawienie do nauki języka (pozytywne podejście do procesu uczenia się, ciekawość języków i komunikacji międzykulturowej, w tym otwarcie na języki jako jedno z podejść pluralistycznych).
- Kompetencje ogólne i językowe oraz kompetencje komunikacyjne według Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego.

---

⁸ Oprac. na podstawie definicji kompetencji kluczowych zawartych w Zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady oraz Polskiej Ramy Kwalifikacji.

- Znaczenie kształtowania kompetencji porozumiewania się w językach obcych na I etapie edukacyjnym dla dalszych losów ucznia:
  - Na jakiej bazie budujemy? Kompetencje po zakończeniu przedszkola;
  - Do czego zmierzamy? Na czym uczeń powinien zakończyć kształtowanie kompetencji związanej z porozumiewaniem się w językach obcych po I etapie edukacyjnym;
  - Jaka jest perspektywa? Znaczenie kompetencji porozumiewania się w językach obcych w dorosłym życiu i na rynku pracy.
- Porozumiewanie się w językach obcych w polskiej szkole w świetle badań edukacyjnych.
- Profil kompetencyjny ucznia i profil kompetencyjny nauczyciela na I etapie kształcenia w kontekście zapisów podstawy programowej jako kierunku wspomagania szkół.
- Czynniki sprzyjające kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych, m.in.
  - strategie nauczania oraz metody i formy pracy dobrane odpowiednio do etapu rozwojowego;
  - współpraca nauczycieli;
  - praca wychowawcza;
  - współpraca z rodzicami dzieci;
  - środki dydaktyczne, w tym narzędzia TIK, w procesie edukacji językowej.

Zasoby edukacyjne

- Muszyński M., Campfield D., Szpotowicz M., *Język angielski w szkole podstawowej – jakość i efekty nauczania. Wyniki podłużnego badania efektywności nauczania języka angielskiego (2011–2014)*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2015 [online, dostęp dn. 30.09.2016].
- Andrzejewska E., *Kompetencje nauczyciela języków obcych w edukacji wczesnoszkolnej*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4/2008.
- Candelier M., Schröder-Sura A., *Wspieranie rozwoju kompetencji różnojęzycznych i międzykulturowych w klasie szkolnej*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4/2012 [online, dostęp dn. 07.10.2016].
- Dysarz Z., *Poziom rozwoju kompetencji komunikacyjnej dzieci prawidłowo rozwijających się i z zaburzonym rozwojem w ocenie rodziców i nauczycieli*, [w:] Mrózek R. (red.), *Język w przestrzeni edukacyjnej*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2000.
- *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, Wydawnictwa Centralnego Ośrodka Rozwoju Nauczycieli, Warszawa 2001 [online, dostęp dn. 23.09.2016].
- Komorowska H., *Metodyka nauczania języków obcych*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2005.
- *Nauczanie wielojęzyczne*, „Języki Obce w Szkole”, nr 2/2015 [online, dostęp 23.09.2016].
- Pamuła M., *Metodyka nauczania języków obcych w kształceniu zintegrowanym*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2013.
- *Rozwijanie sprawności receptywnych*, „Języki Obce w Szkole”, nr 1/2016 [online, dostęp dn. 23.09.2016].
- *Rozwijanie sprawności produktywnych*, „Języki Obce w Szkole”, nr 2/2016 [online, dostęp dn. 23.09.2016].

- Ustawa o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji z dn. 22 grudnia 2015 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 64).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 13 kwietnia 2016 r. w sprawie charakterystyk drugiego stopnia Polskiej Ramy Kwalifikacji typowych dla kwalifikacji o charakterze ogólnym – poziomy 1–4 (Dz.U. z 2016 r. poz. 520).
- *FREPA oraz pluralistyczne podejścia w Polsce* [online, dostęp dn. 07.10.2016].
- Europejskie Portfolio Językowe: wszystkie wersje online dla różnych grup wiekowych wraz z przewodnikami do pobrania [online, dostęp dn. 07.10.2016].

Zalecane metody i techniki pracy

Metody podające: prezentacja wyników badań.

Metody warsztatowe: analiza dokumentów, dyskusja, metoda profil szkoły.

Moduł IV. Proces uczenia się a rozwój kompetencji kluczowych

Cele operacyjne

Uczestnik szkolenia:

- opisuje przebieg procesu uczenia się;
- określa czynniki wpływające na efektywność procesu uczenia się wynikające z najnowszej wiedzy i badań;
- uzasadnia znaczenie relacji między uczniem a nauczycielem w procesie uczenia się;

- identyfikuje czynniki związane z organizacją pracy szkoły, które sprzyjają procesom uczenia się;
- wskazuje związek procesu uczenia się z kształtowaniem kompetencji kluczowych uczniów;
- łączy wiedzę na temat uczenia się z wiedzą dotyczącą procesowego wspomaganie szkół.

Szczegółowe treści:

- Przebieg procesu uczenia się:
  - etapy procesu uczenia się: od nieświadomej niekompetencji do nieświadomej kompetencji;
  - rozwój prostych i złożonych umiejętności (np. na podstawie taksonomii celów wg B. Blooma) jako warunek skutecznego nauczania.
- Czynniki wpływające na proces uczenia się:
  - podmiotowość ucznia w procesie uczenia się;
  - znajomość metod i technik służących poznaniu własnych strategii uczenia się;
  - integrowanie wiedzy (nowej z dotychczas zdobytą, wiedzy z różnych dziedzin) i hierarchiczne jej porządkowanie;
  - praktyczne wykorzystywanie zdobywanej wiedzy i umiejętności w szkole oraz codziennym życiu;
  - wpływ motywacji i emocji na przebieg procesu uczenia się;
  - możliwości i ograniczenia ludzkich zdolności do przyswajania informacji.
- Środowiska edukacyjne sprzyjające uczeniu się:

- relacje nauczyciel–uczeń;
  - praca zespołowa;
  - metody pracy nauczyciela;
  - indywidualizacja nauczania;
  - organizacja przestrzeni szkolnej.
- Proces uczenia się drogą do kształtowania i rozwijania kompetencji kluczowych uczniów:
    - wiedza o przebiegu procesu uczenia się jako podstawa do budowania skutecznej diagnozy pracy szkoły;
    - monitorowanie procesu uczenia się jako istotny element wdrażania zmian służących kształtowaniu kompetencji kluczowych uczniów.

Zasoby edukacyjne

- Borek A., Domerecka B., *Dobrze zorganizowana aktywność i bierność*, System Ewaluacji Oświaty [online, dostęp dn. 14.09.2016].
- Dumont H., Istanc D., Benavides F., *Istota uczenia się. Wykorzystanie wyników badań w praktyce*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Hattie J., *Widoczne uczenie się dla nauczycieli*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015.

- Ligęza A., Franczak J., Jak analizuje się wyniki egzaminów zewnętrznych w polskich szkołach? Raport z wyników ewaluacji zewnętrznej, System Ewaluacji Oświaty [online, dostęp dn. 14.09.2016].
- Marzano R.J., *Sztuka i teoria skutecznego nauczania*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2012.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998.
- Schaffer D.R., Kipp K., *Psychologia rozwoju. Od dziecka do dorosłości*, Harmonia, Gdańsk 2015.
- Taraszkiewicz M., Plewka Cz., *Uczymy się uczyć*, Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2010.
- Swat-Pawlicka M., Pawlicki A., Analiza niektórych danych w związku z wymaganiami Uczniowie są aktywni, System Ewaluacji Oświaty [online dostęp dn.14.09.2016].
- Tędziągolska M., W jaki sposób szkoła mówi, że warto się uczyć?, System Ewaluacji Oświaty [online, dostęp dn. 14.09.2016].
- Rosenberg M., *Porozumienie bez przemocy*, Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa 2009.

Zalecane metody i techniki pracy

Metody podające: prezentacja, wykład.

Metody warsztatowe: stacje zadaniowe, dyskusja, metoda 5Q, sześć myślowych kapeluszy de Bono.

Moduł V. Kompetencje ogólne istotne w rozwijaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych

Cele operacyjne

Uczestnik szkolenia:

- wskazuje sposoby kształtowania u uczniów na I etapie edukacyjnym wiedzy o świecie, społeczeństwie i kulturze obszaru poznawanego języka oraz budowania świadomości różnorodności kulturowej;
- określa obszary pracy szkoły pozwalające kształtować u uczniów na I etapie edukacyjnym zdolność do podejmowania efektywnych działań w różnych obszarach życia;
- opisuje sposoby i metody budowania konstruktywnych relacji uczniów z ludźmi, którzy są innej narodowości lub wyrośli w innej kulturze;
- analizuje uwarunkowania osobowościowe oraz wyjaśnia sposoby budowania umiejętności radzenia sobie z trudnościami i motywacji wewnętrznej uczniów na I etapie edukacyjnym;
- wskazuje, jakie umiejętności uczenia się, planowania i organizowania własnej nauki oraz poszukiwania źródeł informacji powinien zdobyć uczeń na I etapie edukacyjnym, by osiągać sukcesy w edukacji językowej;
- wspiera nauczycieli w budowaniu kompetencji ogólnych uczniów, które stanowią bazę do rozwijania u dzieci kompetencji porozumiewania się w językach obcych.

Szczegółowe treści

- Działania podejmowane przez szkołę w zakresie kształtowania kompetencji międzykulturowej:
  - zapoznanie z symbolami narodowymi i regionu pochodzenia, podtrzymywanie tradycji polskich i małej ojczyzny (obyczaje, piosenki, muzyka, potrawy, pamiątki, rekwizyty charakterystyczne dla danego regionu, omawianie legend i baśni reprezentatywnych dla własnej i poznawanej wspólnoty);
  - wprowadzenie nazw, flag, symboli oraz podstawowych tradycji wybranych krajów nauczanego języka (plakaty, projekty, wystawy);
  - budowanie rytuałów i podtrzymywanie tradycji szkoły i małych społeczności, w których dziecko funkcjonuje (np. uczniowski klub sportowy, chór, harcerstwo);
  - kształtowanie postaw otwartości i ciekawości wobec innych kultur, np. przez prezentacje multimedialne, wirtualne wycieczki zapoznające z najważniejszymi wytworami kultury i osiągnięciami cywilizacyjnymi danego obszaru, ilustrowane książki o tematyce wielojęzycznej i różnokulturowej;
  - organizowanie uroczystości szkolnych i związanych ze świętami kultury narodowej (także regionalnych);
  - organizowanie festynów i spotkań rodzinnych oraz realizacja projektów międzypokoleniowych, np. Boże Narodzenie moich dziadków, zabawy moich przodków;

- uwzględnienie obecności uczniów wielojęzycznych, obcojęzycznych, odmiennych kulturowo w środowisku szkolnym – indywidualizacja podejścia podczas zajęć, stwarzanie okazji do prezentowania własnej kultury i zachowań zgodnych z kulturą pochodzenia;
  - świętowanie Europejskiego Dnia Języków – udział w pokazach, konkursach, przygotowanie prostych prezentacji, nauka zwrotów grzecznościowych w różnych językach;
  - wykorzystanie rekwizytów oraz gier planszowych, np. związanych z tematyką miast/stolic europejskich;
  - zapraszanie i organizowanie spotkań z obcokrajowcami mieszkającymi w otoczeniu szkoły lub współpraca z międzynarodowymi wolontariuszami oraz przygotowanie uczniów do udziału w nich;
  - zachęcanie do promowania własnej kultury, np. przez śpiewanie piosenek, prezentację pamiątek;
  - przygotowanie uczniów do radzenia sobie z innością/stresem w sytuacji zetknięcia się z nieznaną kulturą;
  - przygotowywanie uczniów do udziału w międzynarodowych projektach (eTwinning) oraz wymianach i zaangażowanie się w wymiany, np. przez goszczenie uczniów z innych krajów;
  - współpraca z instytucjami i podmiotami działającymi na rzecz edukacji międzykulturowej i językowej, np. British Council, Goethe Institut, Alliance Française, ambasady, American Corner;
  - poszerzanie zasobów szkoły o materiały autentyczne (czasopisma, książki, filmy, plakaty, przedmioty) związane z obszarem nauczanego języka.
- Działania nauczycieli służące rozwijaniu autonomii ucznia w procesie nabywania kompetencji porozumiewania się w języku obcym:

- wykorzystanie Europejskiego Portfolio Językowego we wdrażaniu uczniów do umiejętności samooceny i stopniowego nabywania postawy autonomicznej w uczeniu się;
- dbałość o prawidłową komunikację nauczycieli z uczniami (modelowanie prawidłowych zachowań komunikacyjnych), przestrzeganie stosowania form i zwrotów grzecznościowych w społeczności szkolnej, nauka zwrotów grzecznościowych w różnych językach – stosowanie ich w sytuacjach zabawy i różnych kontekstach lekcji;
- stwarzanie sytuacji wychowawczych, w których uczniowie komunikują swoje potrzeby;
- organizowanie wsparcia rówieśniczego dotyczącego codziennych trudności uczniów w szkole, włączanie dzieci w rolę ucznia-pomocnika nauczyciela;
- organizowanie na różnych przedmiotach form pracy zespołowej: w parach, grupach oraz gier dydaktycznych, zadań wymagających od uczniów dzielenia się posiadanymi informacjami;
- ewaluacja wybranych zadań w podręcznikach do nauki języków obcych pod kątem aktywnych form nauczania oraz rozwijania umiejętności pracy;
- formułowanie poleceń w sposób zrozumiały dla ucznia;
- przedstawienie celów lekcji w sposób zrozumiały dla ucznia;
- kształtowanie umiejętności zadawania pytań i aktywnego słuchania;
- zapoznanie dzieci z prostymi strategiami uczenia się języków obcych, tj. mnemotechnika, grupowanie, skojarzenia;
- poszukiwanie źródeł informacji o/w językach obcych;
- kształtowanie pozytywnego obrazu umiejętności uczniów przez udzielanie informacji zwrotnej;

- wykorzystanie nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (np. Class Dojo, Quizlet, Quizziz, ToonDoo, Bitstrips, Funny Times, Funnywow, Bubble.us, Kahoot);
  - stwarzanie przestrzeni do działania i współdziałania (praca w parach/grupach) pod bezpośrednim nadzorem osoby dorosłej w zorganizowanych warunkach, m.in. przez wdrażanie uczniów do planowania własnej pracy na podstawie kryteriów sukcesów (NaCoBeZU);
  - kształtowanie gotowości do rozwiązywania prostych problemów we współdziałaniu.
- Wykorzystanie wiedzy dotyczącej kompetencji ogólnych, istotnych dla rozwijania kompetencji porozumiewania się w językach obcych, w pracy osoby wspomagającej.

Zasoby edukacyjne

- Brophy J., *Motywowanie uczniów do nauki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- *Europejskie portfolio językowe dla dzieci w wieku 6–10 lat*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2006 [online, dostęp dn. 26.09.2016].
- Jaroszewska A., *Rozwój świadomości wielokulturowej dziecka – wnioski z przeprowadzonych badań*, „Poliglota”, nr 2(6)/2007.
- Kamińska J., *Ocenianie osiągnięć uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2000.
- Karpińska-Musiał B., *Międzykulturowość w glottodydaktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2015.

- Klimowicz A. (red.), *Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczyciela*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2004.
- Komorowska H., *Sprawdzanie umiejętności w nauce języka obcego. Kontrola – Ocena – Testowanie*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2002.
- Martinelli S., Taylor M. (red.), *Uczenie się międzykulturowe. Pakiet szkoleniowy*, Rada Europy i Komisja Europejska, 2000.
- *Nauczanie wielojęzyczne*, „Języki Obce w Szkole”, nr 2/2015 [online, dostęp dn. 23.09.2016].
- Pawlak M. (red.), *Autonomia w nauce języka obcego – co osiągnęliśmy i dokąd zmierzamy?*, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM. Poznań–Kalisz–Konin 2008. Repozytorium Uniwersytetu A. Mickiewicza [online, dostęp dn. 6.06.2016].
- *Scenariusze zajęć nt. wielokulturowości i praw cudzoziemców*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka [online, dostęp dn. 3.09.2016].

Zalecane metody i techniki pracy

Metody podające: prezentacja, wykład.

Metody warsztatowe: analiza pola, gwiazda pytań, wirujące plakaty, rybi szkielet.

Moduł VI. Językowe kompetencje komunikacyjne jako ważny element kształtowania kompetencji porozumiewania się w językach obcych

Cele operacyjne

Uczestnik szkolenia:

- wskazuje metody i techniki nauczania języka obcego adekwatne do I etapu edukacji, które kształtują kompetencję porozumiewania się w językach obcych;
- wyjaśnia znaczenie wybranych metod i technik nauczania umożliwiających uczniom podejmowanie konkretnych działań językowych stosownie do kontekstu i wieku rozwojowego;
- podkreśla znaczenie ekspozycji na język, efektywnej korekty błędów językowych oraz zwiększania czasu przeznaczonego na swobodne wypowiedzi uczniów dla podnoszenia jakości nauczania języków obcych;
- wspiera nauczycieli w doskonaleniu ich warsztatu pracy związanego z kształtowaniem u uczniów językowych kompetencji komunikacyjnych;
- inicjuje współpracę nauczycieli w zakresie dzielenia się dobrymi praktykami oraz obserwacji koleżeńskich.

Szczegółowe treści

- Prezentacja metod i technik efektywnych w kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych na I etapie edukacyjnym:

37

- techniki pracy z *flashcards*;
  - stacje zadaniowe;
  - elementy LdL (uczenie się poprzez nauczanie);
  - kamishibai;
  - miniprezentacje;
  - projekty i miniprojekty;
  - techniki dramy;
  - praca z książką ilustrowaną w języku obcym (np. *children's picture book*, *album de jeunesse*).
- Zarządzanie procesem lekcyjnym w celu wzmacniania ekspozycji ucznia na język obcy:
    - nadrzędność sprawności receptywnych, a później mówienia, ze szczególnym zwróceniem uwagi na rozwój sprawności prowadzenia rozmowy (inicjowanie/kończenie rozmowy, zadawanie pytań, tzw. *classroom language*);
    - formułowanie instrukcji i poleceń w sposób zrozumiały dla ucznia, konsekwentne prowadzenie lekcji w języku obcym;
    - stosowanie zadań, w których uczeń odgaduje znaczenie nowych słów, stawia hipotezy, manipuluje nową wiedzą oraz stosuje ją w odniesieniu do własnych potrzeb i w różnych kontekstach sytuacyjnych;
    - pozostawienie uczniom czasu na oswojenie się z nowym słownictwem oraz z danymi zjawiskami językowymi;
    - wdrażanie ucznia do pracy według otrzymanych wskazówek bez nadzoru osoby ukierunkowującej;

- wspieranie spontanicznych wypowiedzi uczniów, prowokowanie interakcji, wykorzystywanie naturalnych zdolności aktorskich dzieci oraz ich braku zahamowań w mówieniu;
  - organizowanie sytuacji edukacyjnych, w których uczeń może stosować nowe słowa i zwroty w wielu różnych okolicznościach lub kontekstach językowych;
  - strategia korekty błędów: akceptacja błędów/niepełnych wypowiedzi/echa językowego, unikanie nadmiernej koncentracji na poprawności językowej, akceptacja spontanicznych wypowiedzi uczniów wspieranych gestykulacją przy jednoczesnym dostarczaniu wielu poprawnych wzorców językowych;
  - stosowanie zróżnicowanych form powtarzania tego samego materiału językowego tak, aby uczniowie chętnie i z radością ćwiczyli słowa i zwroty.
- Planowanie systemowej pracy z wykorzystaniem poznanych metod i technik:
    - budowanie/modyfikacja planów pracy dydaktycznej w kierunku wzmocnienia działań służących kształtowaniu kompetencji porozumiewania się;
    - identyfikowanie wskaźników efektywnej lekcji języka obcego prowadzącej do podejmowania przez uczniów działań językowych (proporcje czasu mówienia nauczyciela vs ucznia, praca w parach/grupach vs lekcja frontalna, zadania motywujące do aktywności, komunikacji i współpracy);
    - prezentacja dobrej praktyki – uczestnictwo w sieci współpracy i samokształcenia.

- Wspieranie nauczycieli w planowaniu rozwoju zawodowego służącego doskonaleniu umiejętności kształtowania kompetencji porozumiewania się w językach obcych:
  - poszerzanie wiedzy na temat programów mobilności ponadnarodowych dla nauczycieli języków obcych (Erasmus+, stypendia Goethe Institut, staże itp.);
  - prezentacja przykładowych stowarzyszeń zrzeszających nauczycieli języków obcych oraz wymiana doświadczeń i informacji przez uczestników;
  - wymiana doświadczeń w zakresie udziału w różnych formach doskonalenia, np. programach mobilności, szkoleniach, kursach online.

Zasoby edukacyjne

- Andrzejewska E., *Kompetencje nauczyciela języków obcych w edukacji wczesnoszkolnej*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4/2008 [online, dostęp dn 2.05.2017].
- Dryjska M., *Jak uczyć metodą stacji dydaktycznych? Charakterystyka metody i przykłady*, „Języki Obce w Szkole”, nr 2/2015 [online, dostęp dn. 18.06.2016].
- Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 2002.
- Komorowska H., *Metodyka nauczania języków obcych*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2005.
- Kotarba-Kańczugowska M., *Dynamika wczesnej nauki języków obcych, czyli o tym, co dzieje się na styku przedszkola ze szkołą podstawową*, „Języki Obce w Szkole”, nr 1/2013 [online, dostęp dn. 29.09.2016].

- Janowska I., *Podejście zadaniowe do nauczania i uczenia się języków obcych. Na przykładzie języka polskiego jako obcego*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2011.
- Pamuła M., *Metodyka nauczania języków obcych w kształceniu zintegrowanym*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2006.
- Pamuła M., Sikora-Banasik D., *Inteligencje wielorakie na zajęciach języka angielskiego, czyli jak skutecznie i ciekawie uczyć dzieci w młodszym wieku szkolnym*, CODN, Warszawa 2008.
- Przetacznikowa M., *Rozwój psychiczny dzieci w wieku od 6 do 10 lat*, [w:] Wilgocka-Okoń B. (red.), *Edukacja wczesnoszkolna*, WSiP, Warszawa 1985.
- Sowińska H., Misiorna E., Michalak R., *Konteksty edukacji zintegrowanej*, Wydawnictwo ERUDITUS, Poznań 2002.
- Spitzer M., *Jak uczy się mózg*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Tokarz D., *Wykorzystanie narzędzi TIK na lekcjach języka angielskiego na przykładzie projektów eTwinning*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4/2012 [online, dostęp dn. 2.05.2017].

Stowarzyszenia nauczycieli w Polsce:

- [International Association of Teachers of English as a Foreign Language IATEFL Poland](#) [online, dostęp dn. 29.03.2016].
- [Polskie Stowarzyszenie Nauczycieli i Wykładowców Języka Rosyjskiego](#) [online, dostęp dn. 29.03.2016].
- [Polskie Stowarzyszenie Nauczycieli Języka Niemieckiego](#) [online, dostęp dn. 29.03.2016].
- [Polskie Towarzystwo Neofilologiczne](#) [online, dostęp dn. 29.03.2016].

- Stowarzyszenie Nauczycieli Języka Francuskiego w Polsce PROF. EUROPE [online, dostęp dn. 29.03.2016].

Zalecane metody i techniki pracy

Metody warsztatowe: LdL, stacje zadaniowe, giełda pomysłów, wymiana doświadczeń.

Moduł VII. Środowisko przyjazne kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych

Cele operacyjne

Uczestnik szkolenia:

- wyjaśnia rolę środowiska szkolnego w motywowaniu uczniów do rozwijania kompetencji porozumiewania się w językach obcych;
- wskazuje elementy klimatu społecznego w szkole, które wpływają na rozwijanie kompetencji porozumiewania się w językach obcych na I etapie edukacyjnym, oraz możliwości ich kształtowania;
- ustala możliwości aranżowania przestrzeni szkolnej w sposób sprzyjający rozwijaniu wskazanej kompetencji;
- zna sposoby indywidualizacji nauczania oraz dostosowania wymagań do potrzeb i możliwości uczniów na I etapie edukacyjnym;
- potrafi wspomagać szkołę w tworzeniu środowiska przyjaznego rozwijaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych w szkole podstawowej.

Treści szczegółowe

- Tworzenie atmosfery sprzyjającej skutecznemu rozwijaniu u uczniów kompetencji porozumiewania się w językach obcych na I etapie edukacyjnym, np.
  - kreowanie efektywnych sytuacji edukacyjnych i budowanie poczucia bezpieczeństwa uczniów;
  - motywowanie uczniów do rozwijania własnej kompetencji komunikacyjnej przez udzielanie informacji zwrotnej i wspieranie uczniów w realizacji zadań;
  - sposoby oceniania sprzyjające rozwijaniu kompetencji (m.in. strategie oceniania kształtującego);
  - relacje uczeń–nauczyciel jako czynnik modelujący wzorce komunikacyjne, w tym znaczenie informacji zwrotnej;
  - praca z rodzicami o zróżnicowanych możliwościach kształtowania kompetencji ich dzieci.
- Indywidualizacja działań podczas lekcji języka obcego, np.
  - budowanie podstaw postaw autonomicznych uczniów w procesie uczenia się języków;
  - uwzględnianie indywidualnych stylów uczenia się języków obcych;
  - dostosowanie wymagań wobec uczniów do ich potrzeb i możliwości edukacyjnych, w tym rozwijanie językowych umiejętności komunikacyjnych: recepcja ustna, recepcja pisemna, produkcja pisemna, produkcja ustna ciągła lub w interakcji, komunikacja niewerbalna w zależności od społecznego i kulturowego kontekstu osobistego, otoczenia, potrzeb oraz zainteresowań uczniów.

- Organizacja przestrzeni szkolnej i wyposażenie szkoły jako czynniki wpływające na rozwój kompetencji uczniów związanej z porozumiewaniem się w językach obcych na I etapie edukacyjnym:
  - adaptacja pomieszczeń;
  - aranżacja przestrzeni w klasie, która wspiera językową aktywność uczniów (np. kącik na dywanie do wspólnych zabaw i gier językowych);
  - wyposażenie biblioteki szkolnej w materiały autentyczne stanowiące wytwory kultury danego obszaru językowego;
  - środki dydaktyczne dostępne w szkole, w tym ilustrowane książki w językach obcych.
- Rola osoby wspomagającej w tworzeniu środowiska przyjaznego rozwijaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych w szkole podstawowej.

Zasoby edukacyjne

- Black, P., Harrison Ch., Lee C., Marshall B., William D., *Jak oceniać, aby uczyć*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2006.
- Bajorek A., Bartosz-Przybyło I., Pamuła M., Sikora-Banasik D., *Europejskie portfolio językowe dla dzieci od 6 do 10 lat*, CODN, Warszawa 2006.
- Costa D. i in., *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, CODN, Warszawa 2003.
- Czetwertyńska G., *Informacja zwrotna, czyli dialog ucznia z nauczycielem*, „Języki Obce w Szkole”, nr 6/2005.

- Harmin M., *Jak motywować uczniów do nauki*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015.
- Kamińska J., *Ocenianie osiągnięć uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2000.
- Komorowska H., *Europejski system opisu kształcenia językowego w pracy nauczyciela*, „Języki Obce w Szkole. My w Europie” nr 6/2003.
- Komorowska H., *Sprawdzanie umiejętności w nauce języka obcego. Kontrola – Ocena – Testowanie*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2002.
- Napiontek O., Pietrasik J., Szaniawska M., *Prawa dzieci z ADHD*, Fundacja Civis Polonus, Warszawa 2006.

Zalecane metody i techniki pracy

Metody podające: prezentacja wybranych stron internetowych i narzędzi TIK do nauczania języków obcych.

Metody warsztatowe: metoda 5Q, kaskadowy model diagnozy (diagnoza pogłębiona), SWOT – analiza potencjału szkoły w kreowaniu środowiska przyjaznego uczeniu się języków obcych, wymiana doświadczeń, giełda pomysłów.

Moduł VIII. Wspomaganie pracy szkoły w kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych

Cele operacyjne

Uczestnik szkolenia:

- projektuje lub dostosowuje narzędzia diagnostyczne użyteczne w badaniu potrzeb rozwojowych szkoły;
- zna lokalną politykę oświatową oraz potrzeby grup zainteresowanych rozwijaniem kompetencji dotyczącej porozumiewania się w językach obcych;
- analizuje informacje niezbędne do formułowania celów rozwojowych oraz definiuje potrzeby szkoły na podstawie zebranych informacji;
- tworzy warunki przyjazne uczeniu się we współpracy, buduje pozytywne relacje i motywację uczestników procesu wspomagania;
- planuje działania ewaluacyjne, definiuje wskaźniki efektywności, formułuje wnioski i rekomendacje dotyczące dalszych działań wspomagających.

Szczegółowe treści

- Diagnoza pracy szkoły w obszarze kompetencji porozumiewania się w językach obcych:
  - źródła informacji i danych o efektach pracy szkoły w aspekcie kompetencji porozumiewania się w językach obcych i możliwości ich wykorzystania w procesie wspomagania;
  - wykorzystanie wyników badań ogólnopolskich w procesie diagnozy szkoły nt. efektywności procesu nauczania języków obcych;
  - narzędzia diagnostyczne, np. kwestionariusze rozmów z uczniami, nauczycielami i rodzicami, schematy pracy grup fokusowych, kwestionariusze analizy raportów i dokumentacji szkolnej – tworzenie i dostosowanie;

- warsztat diagnostyczno-rozwojowy jako element procesu diagnozy w obszarze kompetencji porozumiewania się w językach obcych przez uczniów;
  - rola osoby wspomagającej na etapie diagnozy.
- Planowanie działań szkoły na rzecz rozwijania kompetencji porozumiewanie się w językach obcych:
    - wykorzystanie informacji płynących z diagnozy do wytyczania kierunków działań i konstruowania celów;
    - metody planowania doskonalenia nauczycieli, wdrożenia działań i ewaluacji;
    - formy doskonalenia nauczycieli służące rozwojowi kompetencji uczniów dotyczącej porozumiewania się w językach obcych;
    - odpowiedzialność nauczycieli różnych przedmiotów za realizację działań związanych z kształtowaniem kompetencji porozumiewania się w językach obcych;
    - rola osoby wspomagającej na etapie planowania zmian.
  - Wdrażanie zmian na etapie realizacji:
    - rola specjalistów i ekspertów w realizacji zaplanowanych działań;
    - praca zespołów nauczycielskich w procesie wdrażania zmian;
    - przekładanie doświadczeń szkoleniowych nauczycieli na codzienną praktykę szkolną;
    - utrwalanie zmian oraz nabytych umiejętności;

- monitorowanie wdrożenia – techniki uzyskiwania bieżącej informacji zwrotnej jako stały element działań wdrożeniowych;
- wsparcie szkoły przez osobę wspomagającą na etapie wdrażania zmian.
- Realizacja działań wspomagających szkołę w rozwijaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych.
- Podsumowanie działań realizowanych w szkole:
  - metody i narzędzia podsumowywania i ewaluacji procesu wspomagania;
  - wspólna analiza wniosków i ocena efektów.
- Sieci współpracy i samokształcenia jako forma działań pomocna w procesie wspomagania szkoły:
  - rola sieci;
  - metody pracy w sieci służące wspieraniu nauczycieli w kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych.

Zasoby edukacyjne

- Informacje dotyczące zasad prowadzenia wspomagania szkół i organizowania sieci współpracy i samokształcenia wraz z materiałami szkoleniowymi, Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Bridges W., *Zarządzanie zmianami. Jak maksymalnie skorzystać na procesach przejściowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

- Kotter J., Rathgeber H., Mueller P., *Gdy góra lodowa topnieje. Wprowadzanie zmian w każdych okolicznościach*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2008.
- Kordziński J., *Nauczyciel, trener, coach*, Wolter Kluwer, Warszawa 2013.
- Szlęk A. (red.), *Pakiet edukacyjny Pozaformalnej Akademii Jakości Projektu. Część 5. Analiza potrzeb*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji [online, dostęp dn. 10.09.2016].
- Muszyński M., Campfield D., Szpotowicz M., *Język angielski w szkole podstawowej – jakość i efekty nauczania. Wyniki podłużnego badania efektywności nauczania języka angielskiego (2011–2014)*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2015 [online, dostęp dn. 30.09.2016].

Zalecane metody i techniki pracy

Metody warsztatowe: mapa źródeł informacji, drzewo decyzyjne, analiza SWOT, rybi szkielet, procedura U, wyznaczanie celów metodą SMART, profil szkoły – planowanie z przyszłości, gwiazda pytań, diagram Gantta, tworzenie narzędzi pomocnych w zainicjowaniu współpracy, m.in. scenariusza rozmowy z dyrektorem, praca nad scenariuszami, opracowanie bazy pytań kluczowych, koło priorytetów.

Moduł IX. Planowanie rozwoju zawodowego uczestników szkolenia w zakresie wspomaganie szkół

Cele operacyjne

Uczestnik szkolenia:

- charakteryzuje kompetencje, które powinna rozwijać osoba odpowiedzialna za wspomaganie szkół;
- określa swoje mocne strony, które wykorzysta, wspomagając szkoły;
- identyfikuje swoje deficyty, które utrudnią prowadzenie wspomagania szkół;
- wyznacza kierunek rozwoju zawodowego i przygotowuje plan działania.

Treści szczegółowe

- Kompetencje potrzebne do prowadzenia procesu wspomagania na czterech etapach:
  - pomoc w diagnozowaniu potrzeb szkoły;
  - ustalenie sposobów działania prowadzących do zaspokojenia potrzeb szkoły;
  - zaplanowanie form wspomagania i sposobów ich realizacji;
  - ocena przebiegu procesu wspomagania i efektów.
- Analiza własnych zasobów i ograniczeń, które mają wpływ na realizację wspomagania:
  - stosunek do wspomagania jako zadania (relacja ja–zadanie);
  - stosunek do innych osób zaangażowanych w proces wspomagania (relacja ja–inni);
  - postrzeganie siebie jako osoby wspomagającej (relacja ja–ja).
- Zasoby zewnętrzne jako pomoc dla osoby prowadzącej proces wspomagania.
- Indywidualne cele rozwojowe oraz cele rozwojowe własnej instytucji.

- Plan własnego rozwoju w kontekście zadań stojących przed osobą prowadzącą wspomaganie szkół.

Zasoby edukacyjne

- Boydell T., Leary M., *Identyfikacja potrzeb szkoleniowych*, Wolters Kluwer, Kraków 2006.
- *Profil kompetencyjny osoby odpowiedzialnej za wspomaganie szkoły*, [w:] Hajdukiewicz M. (red.), *Jak wspomagać pracę szkoły? Poradnik dla pracowników instytucji systemu wspomagania. Zeszyt 1. Założenia nowego systemu doskonalenia nauczycieli*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2015 [online, dostęp dn. 16.09.2016].
- Ośrodek Rozwoju Edukacji, *Materiały szkoleniowe – Letnia Akademia SORE* [online, dostęp dn. 16.09.2016].
- Ośrodek Rozwoju Edukacji, *Materiały szkoleniowe – Zimowa Akademia SORE* [online, dostęp dn. 16.09.2016].

Zalecane metody i techniki pracy

Metody warsztatowe: refleksja, autodiagnoza, planowanie, koło diagnostyczne, plan osobistego rozwoju.